

JUHÁSZ ERZSÉBET

Az ugartörés mint önmetafora

A VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM
KÉT HÁBORÚ KÖZTI SZAKASZÁBAN

Bori Imre irodalomtörténetében kaphatunk összefoglalást azokról a vitákról, amelyek a húszas években zajlottak a Vajdaságban arról, hogy van-e vagy kell-e vajdasági magyar irodalom, vagy pedig a megváltozott országhatárok ellenére is csak magyar irodalom létezik, s ennek az egy magyar irodalomnak vannak erdélyi, szlovenszkói és vajdasági munkásai.¹ „Ezeknek a vitáknak a jelentősége valójában abban jelölhető ki – összegezi Bori Imre a fentieket –, hogy tisztázódtak a jugoszláviai magyar irodalom alapvető kérdései: immár nemcsak kerete ennek az irodalomnak a Vajdaság, hanem talaja is, az író pedig tudomásul vette, hogy jugoszláviai magyar író.”² Dolgozatomban abból indulok ki, hogy noha e viták elcsitultak, maga a kérdés, mit jelent vajdasági magyar írónak lenni, közel sem nyert olyan választ, amely ne hagyta volna maga után a megválaszolatlan kérdések egész sorát.

Induljunk ki a Szenteleky Kornél nevéhez fűződő culeur locale elméletből. A fent idézetteknek némileg ellentmondva szögezi le Bori Imre, hogy a *Kalangya* körül csoportosult írókat befolyásolta ugyan a helyi színek elmélete, ám tiszta, Szenteleky elképzelte formájában szinte senki sem tudta megvalósítani.³ Nem biztos tehát, hogy messzire jutnánk, ha ennek az elméletnek a nagyon csekély művekbeli megvalósulása után nyomoznánk. Abból a körülményből kiindulva, hogy magukba az irodalmi művekbe csak a legritkább esetben tudott beleszervesülni ez az elmélet, hogy esztétikai minőséget is teremtett volna, aligha tekinthető a húszas-harmincas évek vajdasági magyar irodalmi törekvéseit kifejező önmetaforának, még kevésbé önitételnek vagy hivatástudatnak. Így a helyi színek elmélete semmiképp sem tekinthető a vajdasági magyar irodalom e korszakában sem *értékjelképnek*, sem pedig *létszimbólumnak*.

Az új államhatárok között alakuló vajdasági magyar irodalom önmetaforájának megragadásakor, a helyi színek elméletét irrelevánsnak tartva, az *ugartörés* Szenteleky-féle értelmezéséből kell kiindulnunk. E fogalmat Herceg János emelte Szenteleky posztumusz megjelent tanulmánykötetének gyűjtőcímévé, figyelemreméltó indoklással: „Szenteleky Kornél tanulmányainak nem önkényesen adtam az Ugartörés címet. Ez az összetett szó csaknem minden cikkében és tanulmányában előfordul. Ő tudatában volt szerepének: szellemi paragon élt a délvidéki magyarság, a kultúra apostolának tehát egészen előlről kellett kezdeni a munkát. Ugartörést kellett végeznie.”⁴ A szellemi ugartörés feladatát Szenteleky több szinten tartotta szükségesnek. Nem fontossági sorrend szerint említem e feladatköröket, mert valamennyi egyformán nélkülözhetetlennek tetszett meghirdetője szemében. A szellemi, kulturális ugar a Vajdaságban mindekelőtt az általános műveletlenség következménye. Herceg János hívja fel a figyelmet utószavában, hogy, „Rilkét, Proustot olvasta, a modernekért rajongott, de sohasem jutott odáig, hogy kedvenc költőiről írhatott volna, mert egy pillanatig sem volt szabad megfeledeznie arról, hogy az ifjabb nemzedék Arany Jánost és Madáchot sem ismeri, hiszen az iskolában, a kisebbségi iskolában nem tanították a magyar klasszikusokat.

Úgy érezte, hogy a délvidéki magyar íróknak az iskolai nevelést pótolni kötelessége. S e kötelességvállalásban ő mindig előljárt. [...] A legnemesebb megalkuvásra vállalkozott: félretette az esszéíró finom műszereit, és krétával a kezében odaállt a táblához. Kritikus helyett tanító lett, mert a szükség így kívánta.”⁵

Pontosan felismeri az általános műveltséghiánynak a gyökereit:

„A Vajdaságnak soha sem volt poétája, soha sem volt sajátos irodalma. Hogy miért, erre könnyű a felelet: nem volt szellemi szükség, nem volt érdeklődés, nem volt közönség, mely életre hívta volna az irodalmat.”⁶ Ezzel a tétellel a továbbiakban még bővebben foglalkozunk. De érdemes még egy megállapítást idézni: „A Vajdaságban nincs múlt, történelem és tradíció, mely a költők lelkületét befolyásolná, irányítaná, mint például Erdélyben. Irányítás, tradíciók nélkül indulnak a költők, egyedül a jelenben élnek, ezért könnyen és messzire repülnek, hiszen semmi sem húzza őket a múlt-hoz és a földhöz. Sorsuk a múlt és tradícióhiány.”⁶ A továbbiakban az olasz futuristákhoz hasonlítja Szenteleky a vajdasági költőkre jellemző tradícióhiányt. Ez a hasonlítás, mondanunk sem kell, kétszeresen is téves előfeltevéseken alapul. A futuristák ugyanis épp a hagyományok egész „múzeumával” szakítva tépték ki magukat belőle, fullasztónak, fojtogatónak érezve több évszázadnyi hagyomány egymásba folyó, vagy egymást tagadó láncolatait. Ezzel szemben a húszas-harmincas évek vajdasági költői az új államalakulatban, ahová a történelmi és társadalmi-politikai zajlások (földrendések) folytán kerültek, elveszítették eleven kapcsolatukat a magyar irodalom különböző hagyományainak vonulataival. Hogy ez mennyire tudathasadt szellemi állapotot teremtett, azt akkor érzékeljük a leginkább, ha Kosztolányi Dezső vagy Csáth Géza jellegzetesen szabadkai ihletésű műveire gondolunk. Papp Dániel, Gozdsu Elek vagy Herczeg Ferenc délvidéki ihletésű műveire hivatkozunk is fölösleges, hisz távolabb vannak időben a húszas évektől, ám Kosztolányi Pacsirta című regénye 1924-ben jelent meg, az *Aranysárkány* pedig 1525-ben. S mindkettőnek a legmélyebb gyökeréig hatolóan a *tunnya bácskai város*, Szabadka az ihletője. Az a Szabadka, ahol ugyanekkor Dettre János sürgeti a vajdasági magyar irodalom megteremtésének ügyét az ugyanott megjelenő *Bácsmegyei Napló* hasábjain.⁷ Mindennek alapján pontosan lemérhető, milyen traumatikus állapotot teremtett a határátrendezés a Vajdaságban élő írók számára. Két-három évvel a Pacsirta és az *Aranysárkány* megjelenése után írja Szenteleky: „Ezen a lomha, lapos, tespedt tájon még kunyhója sincs a szépségnek. Ízléstelen, álmos kisvárosok, önző, mogorva falvak, hasznot ígérő kukoricások és – nincs tovább. [...] A mi parasztjaink számítók, pulyák, és se szavuk, se daluk, se szokásuk, se észjárásuk nem eredeti. A városi emberek némelyikén a pesti kabarékultúra máza tarkállik, van aztán néhány finom és csendes kivétel, aki szép könyvet olvas és szép álmokat álmodik a zsiros, trágyaszagú földek felett, de nincs kollektív vajdasági lélek, sőt még tiszta típusok sincsenek ebben a tarka, soknyelvű, sokhítű és egyedül gazdasági kötelekkel összefűzött népeiségben.”⁸

Szenteleky bizonyos értelemben összemosza az irodalmi és kulturális szerveződés hiányát a hagyományok hiányával. Sajátos rövidre zárás következik be: egyfelől az új államalakulatba került vajdasági magyarságtól jellegzetes helyi színeket várnak Dettre is, Szenteleky is, másfelől ők maguk sem veszik észre, ami eleven jelenvalóságként a rendelkezésükre állhatna. (Ez a furcsa ellentmondás azonban szükségszerű.) Helyi színek meglétét, sőt irodalmi megformálását elvárni, amikor e vidék lakossága Mária Terézia-korabeli idetelepítettekől áll javarészt, minthogy az előző lakosságot, kulturális intézményeivel együtt mindenestül elsöpörte a történelem vihara – alighanem merő képzelenség, mint ahogy a hagyományok megőrzését számonkérni is. Lévén, hogy e vidék,

a mondottakból következően polgári hagyományokkal alig rendelkezett a határátrendezést megelőző időszakban sem. A századfordulótól kezdődően viszont az irodalom és kultúra Pest-központúvá válása folytán a művelődési és irodalmi élet megerősödésére minden esély elveszett e vidéken. Helyi színeket keresni itt éppúgy fából vaskariká, mint országhatárokkal elzárva a magyar kultúra eleven áramkörétől, azzal áztatni magunkat, hogy az egyéni erőfeszítés semmissé teheti az elszakadás tényét.⁹

Amikor Szenteleky mégiscsak vállalkozik az irodalomszervezésre, a helyi színek fontosságának meghirdetésével a sajátos, vajdasági, kisebbségi élet, közérzet és szellemiség megteremtődését és megfogalmazását sürgeti, amely azonban olyan magas fokú ön- és helyzetismeretet követelne meg az itteni írástudók részéről, hogy az objektív képzetlenség. Nem szabad tehát figyelmen kívül hagynunk, hogy ebben a helyi színek elméletben a sajátos vajdasági kisebbségi lét megfogalmazásának igénye rejlik, kimondatlanul is. Ezt támasztja alá az a mozzanat, hogy Szenteleky az erdélyi és a szlovákiai irodalmakat tekinti modellértékűnek a vajdasági számára: „A mai vajdasági irodalom önállóságra törekszik, mert élettartalma lassan teljesen elszigetelődik. Az a köldökzsinór, mely a Vajdaság aktív irodalmi életét Pesthez kötötte, ma már alig lüktet, nemsokára már teljesen elsorvad. Az itteni írói termés hiába kopogtat a kopott kilincsű pesti ajtókon. Pestnek más gondjai és problémái vannak, ezért nem értheti meg a mi megváltozott élettartalmunkat, a mi kulturális problémáinkat. A hatalmas és virágzó magyarországi kultúra sok tekintetben nárciszéleletet él: önmagát szereti és csodálja a kicsiny tó tükrében, és kevés megértéssel, felületes tekintettel fordul más tájak felé. Így tehát – ha élni akarunk – új vérkeringésre kell berendezkednünk, meg kell teremtenünk éltető, oxigént adó szervünket: közönségünket, saját tudónkkal kell lélegeznünk, meg kell keresnünk és találnunk új életformánkat. Erdélyi és szlovenszkói testvéreink ezt már évekkal ezelőtt megcsinálták, ők már virulnak és erősödnek az új életformában. Mi voltunk a legcsenevészebbek, mi állunk legkésőbb talpra, mi tanulunk meg legkésőbb támasz nélkül járni, és utánzás nélkül gagyogni.”¹⁰ Elgondolkodtató mozzanatokra bukkanunk, ha mai szemmel vizsgáljuk felül a Trianon utáni kisebbségi magyar irodalmak viszonyát az anyaországihoz. Ugyanis az „új létformák s a párhuzamosan élő magyar kultúrák kísérleti korszaka (Peéry Rezső), az a körülmény, hogy a kisebbségi magyar irodalmaknak nincs igazán eleven és intenzív kapcsolatuk az anyaországi irodalommal és kultúrával, nem a kommunista rendszerekkel kezdődött, hanem az ország első világháború utáni feldarabolásával. Teljesen mellékes körülmény e tekintetben, hogy kisebbségi vagy nemzetiségi irodalomnak neveztetnek a határon túli magyar irodalmak.

Erdélyben a magyar íróknak nincs okuk a kulturális és irodalmi hagyományok hiányára panaszkodni, de ott is ekkor erősödik fel a regionális gyökerek tudatosítása és vállalása. Szlovákiában ekkor kerül sor a meglévő, de alig számon tartott hagyományok áttekintésére. Vajdaság hozzájuk viszonyítva is a legáldatlanabb helyzetben van: nem rendelkezik olyan hagyományokkal, amelyek kontextust teremthetnének a vonatkozó irodalomhoz és kultúrához. Nem véletlen, hogy ilyen körülmények között Szenteleky, a sorsközösség okán, elsősorban az erdélyi és a szlovenszkói magyar irodalommal keresi a kapcsolatot. Nagy kár, hogy ez a kapcsolat, elsősorban politikai okokból kifolyólag, az elmúlt fél évszázad során szinte teljesen elsorvadt. Ebben az áldatlan körülményben (is) rejlik annak oka, hogy az 1988 óta részben vagy egészében megváltozott körülmények ellenére is oly nehezen tud érvényt szerezni magának a magyar irodalom területi sokféleségét együttlátó szemlélet.

Egyetlen reális *viszonyítási pont*ként merül fel a Vajdaságban a többi kisebbségi irodalommal való kapcsolatteremtés. Ez szövegszerűen bizonyítható. Dettre János írja *A kisebbségi magyar irodalom* című cikkében 1924-ben: „Egyik csehszlovákiai magyar lap fölveti a kérdést, s nyomban megindítja a vitát: lehet-e érték az utódállamok területén élő kisebbség irodalma, vagy pedig az adott helyzetben kénytelen-e megmaradni rudimentális értéktelenségében?” Figyelemreméltók Szenteleky későbbi elvei szempontjából is Dettre további fejtegetései: „...a monarchia összeomlása s a régi Magyarország darabokra válása nemcsak a politikai határokat változtatta meg. Az utódállambeli magyar már most is egész más szemmel figyeli az eseményeket, mint idegen országok magyarjai, habár nyelvben és kultúrában édestestvérei maradtak. [...] Megmaradt és megmarad a nyelvnek s a kulturális tradíciónak közössége, de a lelki élet materiája, tartalma merőben megváltozott. Nem természetes-e, ha a megváltozott tartalom új formákat keres, ha az új matéria elhagyja a réginek a kifejezési eszközeit?”¹¹

Mielőtt részletesebben foglalkoznék a tartalom (matéria) és az új forma viszonyának alighanem szükségszerű félreértelmezésével, a fenti utódállamokbeli hatást érzékeltető idéznék egy részletet Szenteleky *Írói felelősségünk* című, nyolc évvel későbbi írásából: „Benda igazságainak és megállapításainak visszhangjaképpen, a kisebbségi viszonyhoz alkalmazva mondotta ki Berde Mária annak szükségességét, hogy az erdélyi íróknak vallani és vállalni kell sorsukat, vallani és vállalni az elhivatottságot és az ezzel járó felelősséget. [...] Nekünk is vallani és vállalni kell sorsunkat, problémáinkat, és úgy kell hirdetnünk igazságunkat, mint ahogy azt írástudóink tették. [...] Végeredményben minden írás igazi értékét a hit adja meg, amellyel megíródott, az eszme, amely átsugárzik rajta.”¹² Szenteleky irodalomszervező munkájának legfőbb érdeme, hogy a *Kéve* című versantológia, a *Vajdasági Írás* folyóirat, a *Mi Irodalmunk* melléklet, majd utóbb a *Kalangya* című folyóirat hasábjain egybe tudta fogni azokat az írókat, akik vállalták a kisebbségi helyzetet, a vele való szembesülést, a belőle adódó gondokat, gondolatokat és feladatokat. Vállalták önmön kisebbségi voltuk konzekvenciáit: azt, hogy szükség van a vajdasági magyar irodalom megteremtésére, mert egyedül ez hozhatja létre a vajdasági magyar szellemi életformát. Mindennek tudatosítása tekinthető szellemi ugartörésnek. Ilyen vonatkozásban nevezhetjük Szenteleky programját a korabeli vajdasági magyar irodalom önmetaforájának.

Mindeközben azonban nem szabad megfeledkezünk egy alapvetően fontos mozanatról: Szenteleky, Dettre János nyomán, *új élettartalmat* emleget, mely keresi a maga *új, idősebb formáját*. Ám ez a *forma* a születőben lévő vajdasági magyar irodalomra, mint *új szemléletformára* terjed ki csupán, *nem pedig az ebben a szemléletben fogant irodalmi művek (mű)formájára is*. Furcsa ellentmondások és rövidrezárások sorozata ez az egész korszak. Szinte objektív képtelenség a hagyományokkal javarészt nem rendelkező, másrészt a meglevőeket nem felismerő vajdasági magyar írók számára megoldani, hogy adekvát irodalmi formát adjanak annak az *új élettartalomnak*, amit az anyaországból kiszakadt kisebbségi lét hoz magával. Az sem lehet véletlen, hogy ha nem is tudatosan, de ösztönösen talál rá Szenteleky a helyi színek elméletére, mert ez, lévén hogy szemléletmódot jelent, kiiktathatja az új forma megoldatlanságának kérdését. A helyi jellegzeteségek felismeréséhez és esztétikai értékű irodalmi megformálásához viszont, mint már említettem, nincsenek meg ezidőtájt sem a tér- sem pedig az időbeli távlatok. Az új forma megoldhatatlanságából következik az a merészség, melynek okát Szenteleky is pontosan felismeri: „Mi csak most kötöttük fel üres tarisznyánkat, nekünk csak jelenünk van, ezért járunk könnyen, kötetlenül. A tradíció és emlék nélküli emberek prog-

resszívák, frissen és messzire menetelnek. Tekintetük a messziséget keresi, és könnyen átsiklik nyelvi, nemzeti elkülönüléseken. Az általános emberit látják, érzik, hirdetik. Látókörük széles, de persze nem olyan éles, mintha szűk szögbe szorítanák, egy pontra szegeznék tekintetüket. A messzi horizont mindig elmosódottabb, mint a faluvégi erdő távlata. Ezek a körülmények sok tekintetben megmagyarázzák a vajdasági versek színhiányát, általános probléma- és tartalomkeresését, az örök embernek határtalan hívését, a költők egység nélküli, tágabb és elmosódottabb világszemléletét. És ezekben a körülményekben megtaláljuk a magyarázatot arra nézve is, hogy miért vannak a Vajdaságban – úgy formai, mint tartalmi tekintetben – progresszívebb, merészebb verselők, mint akár Magyarországon, akár Erdélyben, akár Szlovenszókban.”¹³

A hagyományhiány tehát egyfelől a fenti értelemben vett merészséget szül, mely, tudjuk jól, éppannyira magában rejtja a dilettantizmus veszélyeit, mint a rég idejétmúlt, avított formák ismételtetése. A dilettantizmus két irányból is fenyegető veszélye is a fenti körülmények következménye.

Szentelekynek egyáltalán nem áll módjában megvalósítható programot és célkitűzést teremtenie a vajdasági magyar írók számára a helyi színek elméletével, még ha annak finomított, utolsó változatát is vesszük tekintetbe, amely az *Ákácok alatt* címen, 1933-ban megjelent vajdasági magyar novellaantológia előszavában fogalmazódik meg: „Be kell vallanom, hogy sokan nem értettek velem egyet célkitűzéseimben, megvádoltak, hogy korlátok közé szorítom a teremtő képzeletet, az írói szabadságot, és az erőltetett helyi színeket többre becslöm az írói kiválóságoknál. Nem akarom értékmegállapításomat makacsul védelmezni, csupán két tényt szeretnék leszögezni, ami talán magyarázatul is szolgál.

Az első az, hogy a sokat emlegetett couleur locale-t nem szabad szóserint értelmezni. Nem az a fontos, hogy a történet Bácskában vagy a Bánátban játszódik le, hogy a környezet színei megfeleljenek az idevaló táj színeinek. A szellem a fontos. A szellem, amit az író a színeken túl megérez, s amivel az író némi közösséget érez. Az olvasó találni fog ebben a gyűjteményben olyan elbeszélést is, amelyben nincs bácskai vonatkozás, mégis jóformán minden szóból bácskai levegő áramlik, az egész írás bácskai problémákat és poézist lehel. Örvendve látom, hogy a fiatal nemzedék teljesen átérzi az újabb meglátás, a pozitívumba kapaszkodás szükségességét. Ezt nevezhetjük esprit actuel-nek, esprit localnak avagy neue Sachlichkeit-nek, a szavak nem fontosak, mert nem adhatják vissza pontosan az elgondolást. A lényeg az, hogy igazi életet, igazi máat adjon az író.”

Amit a fenti idézetből kiolvashatunk, világosan kifejezi, hogy itt „a valóság utáni adáz hajsza” a meghirdetett program. Szenteleky az új országhatárok közé kényszerült vajdasági magyarság jelen idejű valóságát szeretné irodalmi formába önteni, illetőleg ezt várja el az itteni íróktól. Ám, mint erről volt már szó, ez autentikus irodalmi műforma nélkül megoldhatatlan feladat. A magyar irodalomtól való elszakadás a forma változásainak különböző hagyományaitól szakította el az itteni írókat. Nem volt mivel párbeszédet folytatni, nem volt mit sem elfogadni és tovább folytatni, sem pedig elutasítani. A korabeli vajdasági magyar írók helyzete az emigráns írókéhoz hasonlítható a leginkább. Ugyanis nem volt, mert nem is lehetett viszonyítási pontjuk. Kikerültek a történelemből, a magyar irodalom történetéből is.

Kosztolányi szabadkai ihletésű regényei egyfelől azt példázzák, hogy a helyi színek vagy regionális sajátágok megragadásához tér és időbeli távolság szükséges. Ezzel a vajdasági magyar írók a húszas, de még a harmincas években sem igen rendel-

kezhettek. Elég, ha magára Szenteleky műveire hivatkozunk, vagy Szirmai Károly víziós novelláira. S Herceg János alkotói gondjaira, aki egyik utolsó művében, *Módosulások* (1989) című önéletrajzi ihletésű regényében, több mint fél évszázad távlatából tudja talán a legmélyebben megragadni ifjúkorának „helyi színeit”, jellegzetességeit. Hitelesen, ugyanakkor a „messzeségek aranyfüstjén át” szemlélve, gyöngéd önironiával, bölcs humorral és visszafogott melankóliával. Autentikus irodalmi formába öntve mindazt, amit Szenteleky követelményül állított önmaga és pályatársai elé.

Egyetlen hagyomány folytatására adódott lehetőség a vajdasági magyar írók számára Szenteleky idejében. Egy más alkalommal már utaltam rá, hogy nem véletlenül használja Szenteleky az *ugartörés* kifejezést. Az ugar Ady magyar ugarára vezethető vissza. Közép-Európában ugyanis „a 20. század első évtizedében az irodalmi tudatban rögződött a fiatal nemzedék evidenciaélménye, az elmaradottság. Metaforikus nevet is kapott, az Ady találta szimbólumot: itt terpeszkedik a magyar ugar, a halálszagú, a lelkek temetője” (Hanák Péter). S ha valahol, akkor a Vajdaságban lehetett legkevésbé a valóságtól való költői elrugaszkodás metaforájának tekinteni ezt az ugart. Elvadult, gazdátlan gazzal benőtt vidék ez a szellemiek tekintetében. Ezt a közönyt, érdektelenséget, tunyaságot kell feltörni: szellemileg megtermékenyíteni. Így értelmezve tehát a vajdasági magyar irodalom két háború közti korszakának, pontosabban: Szenteleky haláláig, 1933-ig terjedő korszakának az önmetaforája, értékjelképe és létszimbóluma az ugartörés. Az ugartörés, mely: 1. feladatául tűzte a regionális irodalom megteremtését – esztétikai aranyfedezettel rendelkező műveket azonban nem tudott teremteni; 2. megteremtette és ápolta a kapcsolatot a többi utódállam magyar irodalmaival, a magyar irodalom területi sokféleségét együtt látó szemlélet első alapköveit rakva le általa; 3. kialakította a kulturális sokféleségben rejlő gazdagság iránti fogékonyság elvét, mely elsősorban az államalkotó többségi népek irodalmaira való folyamatos odafigyelést irányozta elő. Ezt, valljuk meg, könnyen vehetjük tipikus kisebbségi lojalitásnak, ám fél évszázaddal később ugyanez a gesztus a legtermékenyítőbb szellemi újjászületést eredményezte a vajdasági magyar irodalom számára. (Lásd: *Új Symposion*, 60–70-es évek.)

Van még egy hozadéka Szenteleky programjának, melyről mindeddig nemigen esett szó, talán mert a kisebbségi helyzet soha sem kedvezett az effajta szellemi nyitottság és tolerancia érvényesülésének. *Egy dunai kultur-terv* című cikkében írja Szenteleky 1932-ben: „Néhány hónap óta ismét időszerű lett a dunai konföderáció terve, amely azonban tisztán gazdasági terv volt. Ez az egyoldalúság a dolog sürgősségével magyarázható, mert már mindenki mindennél fontosabbnak tartja a gazdasági bajokat, és az új gazdasági szövetségtől a nyomorba süppedt népek számára könnyebbülést remélnék a politikusok. Nem szabad azonban megelégedezni a kulturális tényezőkről, melyeknek hatása tisztább, tartósabb, s nem csupán az anyaghoz kötött. Valljuk be azonban, hogy egy kulturális konföderáció terve még nehezebben valósítható meg, mint egy gazdasági.”¹⁴

Vissza-visszatérő álom ez azóta is, de a szellemi ugartörés igényének megalapozottságát, s látókörének tágasságát nagy meggyőző erővel bizonyítja. Súlyát és hitelét növeli, s általa önmetaforánk minőségét is emeli.

JEGYZETEK

1. Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*. Harmadik átdolgozott és bővített kiadás. Újvidék, Forum, 1993. 84–85.
2. Uo. 86.
3. Uo. 116.
4. Utószó in: Szenteleky Kornél: *Ugartörés*. Tanulmányok. Újvidék. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Kiadása, é. n. 149.
5. Uo. 145–150.
6. Uo. 21.
7. Dettre János: *Új partok felé*. Szabadka. Életjel Könyvek, 1979. Az írásokat összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és jegyzeteket írta Dér Zoltán. Valamint: Utasi Csaba: Dettre János. In: U. Cs.: *Vér és sebek*. Újvidék. Forum, 1994.
8. Szenteleky Kornél: *Ugartörés*. Újvidék. Forum, 1963. 54.
9. „Nem igaz, százszor nem igaz a »partra vetődés«, az elszakadás, a »messzire kiesés«. Én lázadokom eddigi életem és jelenlegi helyzetem ellen, de azért sohasem érzem, hogy elvesztettem a kapcsolatot a szent viharokkal, a szellem száguldó szárnyalásával. Én ott vagyok, velük vagyok, a harcosok, hívők első soraiban dalolok és marsolok előre, lépésben, eleven kedvvel és erővel, és bizonyos vagyok benne, hogy nem is fogok lemaradni. [...] A felvevőkészülék a fontos és nem a távolság. És ha koponyánkban tisztességes felvevőkészülék működik, így nincs idő és nincs távolság, úgy érzélgős ostobaságnak tűnik fel a partra vetődés síráma. (Szenteleky Kornél *irodalmi levelei 1927–1933*. Kiadja a Szenteleky Társaság. Zombor–Budapest, 1943. 388.)
10. Szenteleky Kornél: *Ugartörés*. Újvidék. Forum, 1963. 94–95.
11. *Bácsmezei Napló*, 1924. nov. 16.
12. Szenteleky Kornél: *Ugartörés*. Újvidék, 1963. 66–67.
13. Uo. 63.
14. Szenteleky Kornél: *Ugartörés*. 1943-as kiadás, 5–10.